

Степанова Т.В.,

юрисконсульт Одеської обласної ради, викладач Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

Поняття допустимості доказів у господарському процесі

На перший погляд, словосполучення «допустимість доказів» суперечливе, оскільки за законами логіки не можуть бути неприпустимими наявні докази. Справа в тім, що закони мислення заздалегідь не ставлять ніяких меж у використанні доказів у процесі пізнання явищ дійсності. У процесі судового доведення має місце встановлення невідомих фактів, що мають правове значення, за допомогою не будь-яких видів судових доказів, передбачених у законі, а заздалегідь встановлених нормами права засобів доведення. Стаття 34 ГПК України фактично вказує на допустимість засобів доведення, але не їхнього логічного змісту, встановлюючи в загальному виді визначені засоби доведення у підтвердження низки юридичних фактів («обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доведення, не можуть підтверджуватися іншими засобами доведення»).

Допустимість доказів як цікаве, принципово важливе явище доказувального права не одне сторіччя досліджується як у науці цивільного, так і кримінального процесуального права¹. На жаль, теоретики господарського процесу не приділяють належної уваги цій проблемі, тому спробуємо узагальнити досвід інших «галузей» процесуальної науки для збагачення знань у питанні допустимості доказів у господарському процесі.

При детальному вивченні і порівнянні поглядів вчених — представників різних галузей правової науки звертають на себе увагу однотипні оцінки допустимості доказів, і у той же час різні підходи до вивчення явища допустимості засобів доведення в судовому пізнавальному процесі.

Спільність в оцінках допустимості доказів вчених — представників і цивільної, і кримінальної процесуальної науки полягає у тому, що допустимість оцінюється як суто формальне поняття, що означає відповідність джерела фактичних даних і його процесуальної форми вимогам закону².

Здається, доцільно і необхідно в конкретних випадках розрізняти неприпустимість фактичних даних узагалі як доказів і неприпустимість їх як доказів певного виду (у зазначеній процесуальній формі).

Зокрема, у спорі між акціонерним товариством (позивачем) і акціонерним комерційним банком³ (відповідачем) позивачу було пред'явлено платіжну вимогу відповідача про безспірне стягнення суми заборгованості на підставі векся, опротестованого нотаріусом. Підставою для цього стала наявність на векселі авалю, вчиненого від імені позивача. Позивач просив визнати аваль недійсним, стверджуючи, що не виступав авалістом за цим векселем, вчинений на векселі підпис не є підписом посадової особи товариства, а відбиток печатки не відповідає печатці товариства.

Заперечуючи проти позову, відповідач посилався на висновок спеціаліста Київського науково-дослідного інституту судових експертиз (далі — КНДІСЕ), згідно з яким підпис на векселі виконаний власноручно виконуючим обов'язки президента товариства.

Арбітражним судом у цьому випадку правомірно відмовлено у задоволенні позову з посиланням на недоведеність обставин, на яких ґрунтуються вимоги позивача, із зверненням

1 *Киттис Н.М.* Допустимість доказательств в уголовном судопроизводстве. М., 1995. С. 13 — 27.

2 *Киттис Н.М.* Вказ. праця, С. 25, 138.

3 П. 6 Оглядового листа ВАСУ № 01-8/738 від 11.12.2000 р. «Про практику вирішення окремих спорів, пов'язаних з вексельним обігом».

уваги на необхідність, зокрема, призначення судової експертизи з метою встановлення дійсності підпису на векселі. Ухвалою арбітражного суду зі справи було призначено судово-почеркознавчу експертизу та експертизу технічного дослідження документа, виконання якої було доручено оперативно-технічному управлінню Служби безпеки України. За результатами розгляду заяви позивача про перевірку названої ухвали у порядку нагляду постановою першого заступника голови арбітражного суду ухвалу частково змінено, виконання експертизи доручено Науково-дослідному експертно-криміналістичному центру Міністерства внутрішніх справ України.

У заяві до Вищого арбітражного суду України відповідач просив скасувати постанови суду з тих підстав, що, оскільки у справі є висновок спеціаліста КНДІСЕ, названі постанови суперечать статтям 42, 43 АПК України, а також посилаючись на те, що судом не обгрунтовані мотиви вибору органу, якому доручено провести експертизу, та не розглянуто викладені у клопотанні відповідача доводи щодо дійсності авалу на векселі.

Розглянувши матеріали справи, судова колегія Вищого арбітражного суду України по перегляду рішень, ухвал, постанов у пункті 6 оглядового листа ВАСУ № 01-8/738 від 11.12.2000 р. «Про практику вирішення окремих спорів, пов'язаних з вексельним обігом» підкреслила, що відповідно до частини першої статті 41 АПК України для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, арбітражний суд призначає судову експертизу. Оскільки у цьому випадку вирішення питання щодо дійсності підпису і відбитка печатки на векселі потребує спеціальних знань, судом обгрунтовано призначено судову експертизу.

Судова колегія підкреслила також, що призначення судової експертизи для вирішення питання щодо дійсності підпису та відбитка печатки на векселі є прерогативою суду. Висновок спеціаліста, наданий без відповідного доручення суду, не може оцінюватись як висновок експерта у розумінні статей 41, 42 АПК України. Таким чином, результати дій дослідника «трансформувалися» за процесуальною формою на доказ іншого виду. Разом з тим зберігається можливість використання у доведенні і раніше отриманих матеріалів для перевірки результатів повторно проведених дій.

З огляду на викладене, судовою колегією ВАСУ по перегляду рішень, ухвал, постанов постанови арбітражного суду залишено без зміни.

Таким чином, вчення про допустимість доказів у господарському процесі пов'язується з орієнтацією на матеріальне право з дослідженням впливу матеріального господарського права на процесуальне право і його норми, оскільки в господарському процесі засоби доведення допускаються або виключаються з процесу судового пізнання в силу дозволів або заборон, що містяться, як правило, у матеріальному праві¹.

Допустимість доказів можливо розглядати як сукупність правил доведення. Однак варто підкреслити, що норми, які встановлюють правила допустимості, тобто порядок застосування і використання передбачених у законі засобів доведення містять у собі різні галузі права. Ці норми мають загальну цільову спрямованість — забезпечення вірогідності доказів.

Питання про зміст норм, що встановлюють правила допустимості доказів, є спірним у юридичній літературі. Одні автори (А.Г.Калпін, Н.Д.Лордкіпанідзе) вважають, що правила допустимості поширюються на всі засоби доведення, інші (А.Ф.Клейнман, К.С.Юдельсон) — що правила допустимості доказів діють тільки у випадку встановлення фактів про умови угод.

Здається, А.Г.Калпін більш повно розкриває зміст норм про допустимість доказів. На його думку, допустимість складається з трьох вимог:

- 1) використання для встановлення істини лише передбачених засобів доведення;
- 2) допустимість будь-яких засобів доведення з числа передбачених процесуальним законом, крім показань свідків;

¹ Треушников М.К. Судебные доказательства. М., 1997. С. 140.

3) допустимість лише письмових доказів визначеного змісту і форми, усунення всіх інших засобів доведення, а також письмових доказів іншого змісту і форми¹.

Обов'язок підтвердження юридичних фактів тільки визначеними засобами доведення без виключення інших засобів доведення, установлений низкою норм права, гарантує правильний розгляд і вирішення справи. Саме для стійкості цивільного обороту, для точного визначення правового положення юридичної особи статтею 25 ЦК України вказані установчі документи юридичних осіб, що повинні містити найменування юридичної особи, її місцезнаходження, порядок управління, мету діяльності, інші відомості, передбачені законом для юридичних осіб певного виду. Показаннями свідків, поясненнями сторін, тобто особистими доказами замінити установчі документи при розгляді судових справ неможливо.

У кримінальному процесі допустимість розуміється у дещо іншому аспекті. Так, М.В. Жогін, А.Б. Муравін виділяють наступні умови допустимості фактичної інформації, що збирається по кримінальній справі:

- а) популярність і можливість перевірки її походження;
- б) компетентність і поінформованість осіб, від яких вона виходить і які її збирають;
- в) дотримання загальних правил доведення;
- г) дотримання правил збирання даних певного виду, що гарантує від неповноти і перекручувань;
- д) дотримання правил, що гарантують повноту і точність фіксації інформації, зібраної по справі;
- е) відмовлення від включення в неї припущень².

Порушення такого роду вимог, встановлених законом до збирання доказів певного виду, означає, власне кажучи, одержання фактичних даних неналежним способом і завжди тягне визнання цих даних неприпустимими як докази, тому що з'являється сумнів у їхній вірогідності.

Таким чином, кримінальне судочинство на відміну від господарського процесу особливу увагу в питанні допустимості приділяє правилам збирання доказів.

Підсумовуючи сказане, погодимося з М.К. Треушниковим у визначенні допустимості доказів у господарському процесі як установлені законодавством вимоги, що обмежує використання конкретних засобів доведення, чи вимоги, що вказує на обов'язкове використання конкретних засобів доведення при встановленні певних фактичних обставин справи у процесі доведення при розгляді окремого різновиду справ³ у порядку господарського судочинства.

Загальне правило допустимості доказів у господарському процесі полягає у тому, що у процесі доведення можуть використовуватися тільки засоби доведення, передбачені законом: пояснення сторін і інших осіб, що беруть участь у справі, письмові, речові докази, висновки експертів (статті 32, 42 ГПК).

Спеціальні правила встановлюються різними нормативними актами щодо окремих видів справ, розглянутих господарськими судами, і можуть вказувати або на неприпустимість певних засобів доведення, або вказувати на їх обов'язкове використання.

Так, наглядова колегія ВАСУ в листі № 01-8/1530 від 24.12.92 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з недостачами продовольчих товарів при поставках і

¹ Калтин А.Г. Письменные доказательства в судебной практике по гражданским делам. Дисс... канд. юр. наук. М., 1966, С. 13.

² Теория доказательств в советском уголовном процессе. / Отв. редактор Н.В. Жогин. М., «Юрид. лит.», 1973.— С. 231 — 232; Муравин А.Б. Уголовный процесс. Вопросы Общей части: Учеб. пособие.- Одесса: АО БАХВА, 1997,—С. 103.

³ Арбитражный процесс: Учебник для вузов / Под ред. проф. М.К. Треушникова.— М., Изд-во «Спарк», Юридическое бюро «Городец», 1997.— С. 95.

перевозках» підкреслює, що при вирішенні питань про покладення відповідальності за недостачу на вантажовідправника та визначенні її розміру арбітражні суди не у всіх необхідних випадках досліджують причину розходження між кількістю недостачі вантажу в пошкоджених місцях та зібраного у вагоні розсипу, не з'ясовують можливості подальшого використання розсипу, що й призвело до скасування Вищим арбітражним судом України рішення арбітражного суду Дніпропетровської області зі справи № 7-1142, яким позов Феодосійського підприємства «Продтовари» про стягнення 2377 крб. вартості недостачі кондвиробів з Придніпровської залізниці та Чернівецької кондфабрики задоволено за рахунок останньої. На підставі зазначеного, постановою наглядової колегії Вищого арбітражного суду України справу передано на новий розгляд.

Колегія звертає увагу суддів також на те, що на підставі ч.2 ст.34 АПК обставини, що відповідно до законодавства повинні підтверджуватися певними засобами доказування не можуть бути підтвердженими іншими засобами доказування.